

А.К. Кадырбергенова
Л.Б. Избасарова
Г.М. Жантелеуова

С. Өтебаев атындағы Атырау мұнай және газ университеті, Атырау, Қазақстан
(E-mail: asel-k-80@mail.ru, Liza78_78@mail.ru)

Отандық мұнай-химия өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету

Аннотация. Алдыңғы қатарлы елдің әлемдік және ішкі нарықтардағы бәсекеге қабілеттілігінің негізі – бұл шикізат секторына бағытталуына тәуелділіктен арыла отырып, саланың, өндірістің, өнеркәсіп өнімінің барлық бәсекелестік артықшылықтарын тиімді іске асыру мүмкіндігі. Қазақстанның қолда бар ресурстық әлеуетін іске асыру және қолайлы нарықтық конъюнктура есебінен мұнай-химия саласын дамыту, дамудың сапалы жаңа жолына қол жеткізу, әлемдік нарықтарға шығуды арттыру да бәсекеге қабілеттіліктің негізі болып табылады. Қазақстан жеткен оң нәтижелерді нығайту және алға қарай экономикалық дамудың тірегі дамыған мемлекеттердің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуші кластерлік құрылымдар да болуы керек.

Бәсеке мен инновацияның өзара әрекеттесуінің диалектикалық сипаты бәсекеге қабілеттіліктің инновациялық құраушыларын зерттеу қажеттілігі мен маңыздылығын айқындайды. Мұнай-химия өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру елден тыс та іскерлендірілуі қажет. Бұл тұрғыда, ЕЭО аясында мүше мемлекеттерде салааралық мұнай-химия кластерін ұйымдастыру арқылы ұлттық, өңірлік бәсекеге қабілеттілікті арттыру мүмкіндігін қарастыруға болады.

Түйін сөздер: мұнай-химия, кластер, технопарктер, Еуропалық экономикалық одақ, полимер өндірісі

DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2021-1-64-73>

Кіріспе

Мұнай-химия саласындағы келеңсіз құбылысты еңсеру және оны үдемелі даму деңгейіне шығару үшін жаңа тетіктер қажет. Мұндай тетіктің негізіне үш мұнай өңдеу зауыттарын қайта жаңғырту тұжырымдамасы жатады. Қайта жаңғырту кәсіпорының бәсекеге қабілеттілігін арттыруда тиімді нарықтық құрал болып табылады. Мұнай өңдеу және мұнай-химия кәсіпорындары үшін тиімді қайта жаңғырту олардың бәсекеге қабілеттілігін

сақтап қалуының қажетті жағдайы болып табылады. В.Нельсонның күрделілік индексі бойынша мұнай өндіру өндірісіндегі әрбір технологиялық процесс үшін, оның капитал сыйымдылығы мен прогрессивтілігін сипаттаушы және бағалаушы белгілі бір күрделілік коэффициенті сәйкес келуі тиіс. Өнімнің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету мәселелерін шешуде маңызды механизм болып кластерлерлік құрылымдар табылады. Зерттеу барысында кластердің даму теориясын терең саралай келе, оның жаңа заманауи үлгісін өндіріске енгізу қажеттілігі

маңызды болып отырғанын айтамыз. Мұнай-химия өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру елден тыс та іскерлендірілуі қажет. Бұл тұрғыда, ЕЭО аясында мүше мемлекеттерде салааралық мұнай-химия кластерін ұйымдастыру арқылы ұлттық, өңірлік бәсекеге қабілеттілікті арттыру мүмкіндігін қарастыруға болады.

Зерттеу әдістері

Мақаланы зерттеу барысында алға қойылған мақсаттарға жету үшін салыстырмалы, статистикалық талдау және жинақтау, себеп-салдарлы байланыс, болжау әдістері, әдебиеттік шолу қолданылды. Теориялық ережелерді және қорытындыларды негіздеу үшін отандық және шетелдік әдебиеттер мен мерзімдік басылымдар пайдаланылды.

Талқылау

Мұнай мен газды терең өңдеу еліміздің сапалы мұнай-газ өнімдерімен қамтамасыз етуде мұнай химиясы саласын кластерлік инновациялық үлгі бойынша дамыту шешуші рөл атқарады. Осылайша, әлемдік нарықтағы бәсекенің дамуы жағдайында және ресурстық базаның прогрессивті сарқылуы негізінде әлемдік мұнай және газ өнеркәсібінің озық жетістіктерін көмірсутегі шикізатын өңдеу жүйелері мен әдістерінде пайдалану

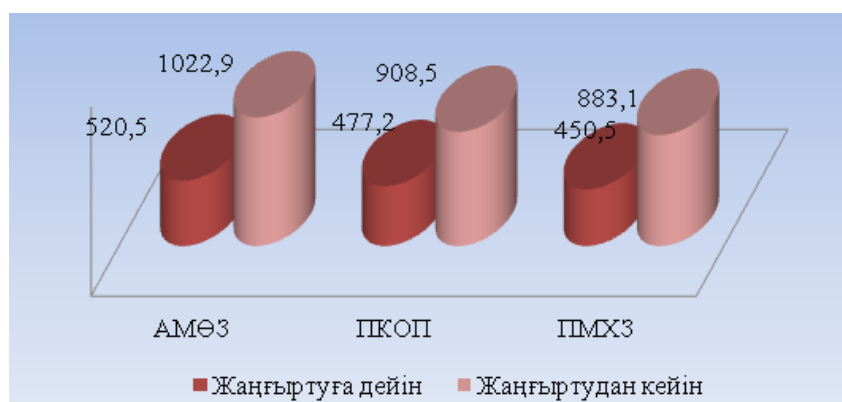
мәселелері әлдеқайда өзекті бола түседі. [1]. Біздің есебіміз бойынша, мұнай өңдеуге жүргізілген талдау негізінде, отандық МӨЗ-ғы 1 тонна мұнай өнімдері корзинасының бағасы едәуір өсуі тиіс (сурет 1).

Мұнай-химия өндірісінің құрылуы аралық өнім өндірумен шектелмеуі тиіс екенін мойындау қажет болады. Осылай қызмет етуінің тиімділігі, әдетте, бастапқы ресурстардың кешенді пайдаланылу деңгейімен тікелей байланысты, ол ел экономикасының түрлі салаларында зор сұранысқа ие болатын, ақырғы өнім шығару қажеттілігін болжайды. Сонымен қатар, аталған ассортименттің басым бөлігі, біріншіден, жекелеген өнеркәсіп салаларының (жеңіл, машина құрылысы, резина техникалық) дамуына, екіншіден алыс және таяу шетел елдеріне экспортқа шығаруға мүмкіндік береді.

Жалпы алғанда, еліміздің мұнай-химия саласында кластерлі инициативаны дамыту ішкі және сыртқы нарықта мұнай өнімдерінің жоғары бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуі тиіс.

Мұнай-химия кластерін дамыту мен тиімді қызмет етуі үшін қажетті төмендегідей шарттар мен факторларды айта аламыз:

- кластерді дамытудың ресурстық-технологиялық негіздері (мұнайды өңдеу және модернизациядан кейін отандық МӨХЗ-ғы газды утилизация жасау);

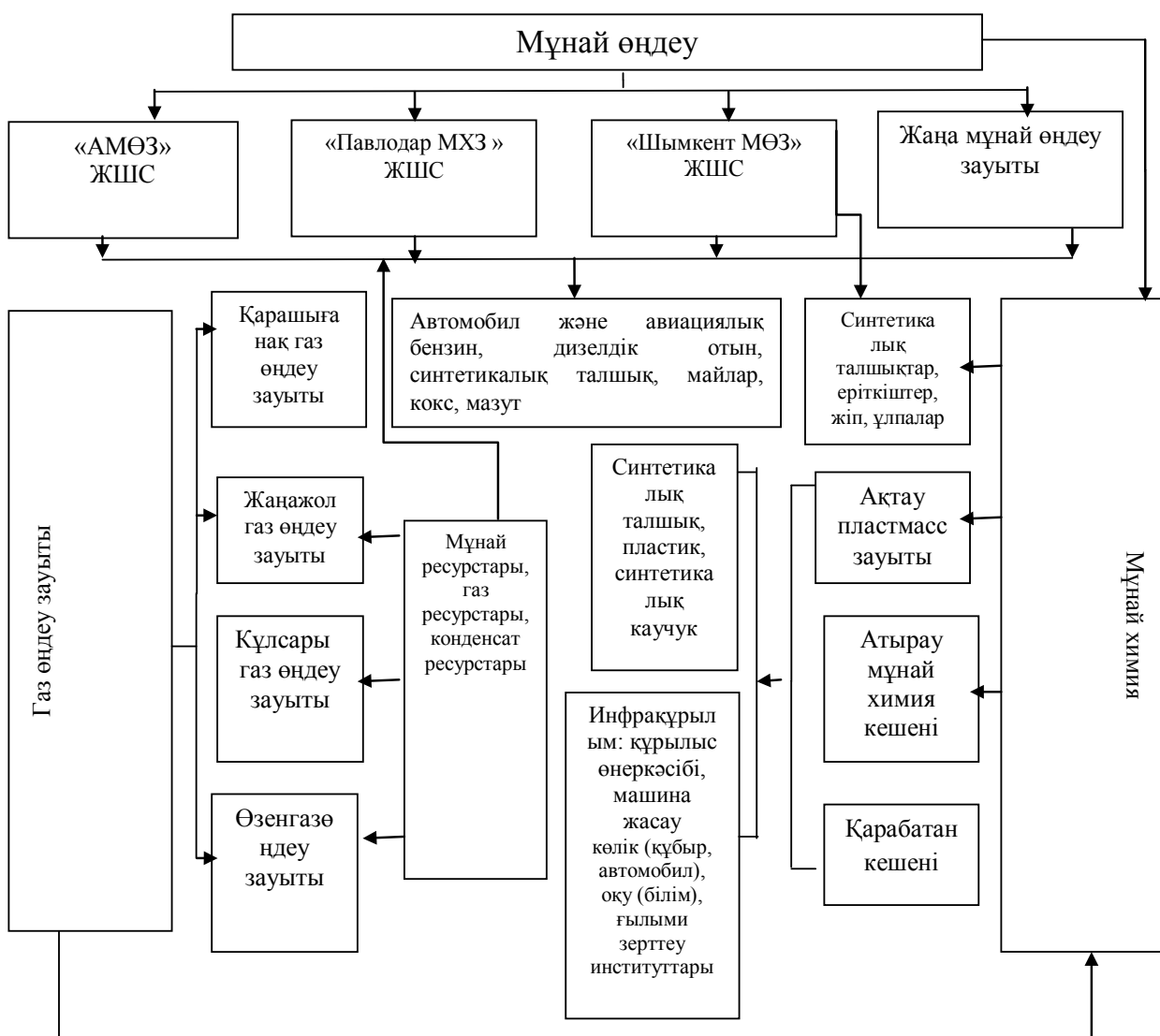
Сурет 1 – Мұнай өнімдері корзинасының бағасы, долл./тонна
Ескерту – Авторлармен есептелінген

- мұнай-химия өніміне (полиэтилен, полипропилен, стирол, полистирол, этиленгликол, бензол, ксилол және т.б.) әлемдік сұраныстың өсуі;
- ішкі нарықты жоғары қосылған құнды ақырғы өніммен қамту;
- жаңа мұнай-химия өндірістерін ашу.

Нәтижелер

Өзінің одан әрі дамуы барысында мұнай-химия кластері өзінің негізгі іргелес салаларымен серіктесуі қажет. Қазақстанның

Оңтүстік өңірінде мақта өндірісі жақсы дамыған, сондықтан біздің есептеуімізше оны қалыптастырушы мақта немесе тоқыма бұйымдары кластері мұнай-химия және тоқыма кәсіпорындарының үйлесімді болашақ үлгісін береді. Өндірілетін мұнай-химия өндірісі тоқыма және мата материалдарының кең ассортиментін шығаруда синтетикалық талшықты кеңінен қолдануға мүмкіндік береді. Бұл тұжырымдаманың іске асырылуы, мұнай-химиялық және тоқыма бұйымдары кәсіпорындары арасында тығыз байланыс орнаған уақытта, олардың шикізат ресурстары

Сурет 2 – Мұнай химиясы кластерін қалыптастырудың үлгісі

Ескерту - Авторлар әзірлеген

аймақтық бір өңірде шоғырланып, «тоқыма-химиялық кластер» шеңберінде кооперативтік байланысты құру мүмкіндігін береді.

Мұндай бағыттың әлеуметтік экономикалық салдары мәнді. Бір жағынан - мұнай-химия өндірістерінде мұнай-газ ресурстарын пайдалану артықшылықтарын дәлелдей келе, қызметтің түрлі саласында пайдалану бірқатар тауар өнімдерін дайындауға мүмкіндік беретін, мұнай-химия өнімінің бүкіл спектрін алу үлгісін ескеру қажет, екінші жағынан алға қарай текстиль кластерінің дамуын ынталандырушы фактор бола алады (сурет 2).

Осы үлгінің мазмұнымен түсіндірілетін негізгі идея, мұнай немесе ілеспе газды өңдеу түрлі технологиялық бағыттар бойынша жүргізілетіндігінде. Алайда артықшылық тек бастапқы шикізатты тереңнен өңдеу технологиясын енгізетіндерге берілуі тиіс, ол оның құрамындағы өнімнің айтарлықтай көп үлесін алу мүмкіндігін береді, соның нәтижесінде мұнай мен газды пайдалану коэффициенті арта түседі, сөйтіп, кластерді құрушы барлық элементтердің тиімділігі өседі.

ҚР-да мұнай-химия өнімдерін шығаруды және оларды өз өнеркәсіптерімізде жаратуды арттыру қажет. Ақтау пластмасс зауыты этандық фракция және бензолдың жеткізілмеуінен өз жұмысын толыққанды жасай алмай тұр. Отандық компания «SAT & Company» бірігіп, Ақтау пластикалық масса зауытындағы автомобиль өнеркәсібінде, тұрмыстық техника, құрылыс индустриясы, жиһаз өндірісінде және өнеркәсіптің басқа да салаларында пайдаланылатын мұнай-химия өнімі полистиролды өндіруді қалпына келтіру керек. Ол үшін шикізат этилбензол, бензол АМӨЗ ЖШС-де өндіріліп жатыр. Құны 500 млн. доллар шамасындағы жобаны кластер арқылы шешуімізге болады. Бәсекеге қабілетті экспорттық-болжамды мұнай-химия өндірісін ішкі нарықта маңызды мұнай-химия өнімдері сұранысымен қанағаттандыру мақсатында құру өндірістік-техникалық қызметке арналған өнімдердің кең номенклатурасын шығару, импортталатын

шикізаттарды отандыққа ауыстыру арқылы бәсекеге қабілеттілікті арттыру жөніндегі шағын кәсіпорындарды дамытуға ықпал ететін болады. Сонымен қатар, өндірістік база мен полиамидті смолаларды өңдеу арқылы емдеу дәрі-дәрмектерін, жарылғыш заттар, еріткіштер, қоспалар, синтетикалық талшықтар шығарумен байланысты, әлдеқайда жоғары мұнай-химия шегіне жетуді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін, адам потенциалын қалыптастыру қажет болады.

Мұнай-химия кластерін екі негізгі бағытта дамыту ұсынылады: табиғи газда сәйкес компоненттерге (пропан, бутан, этан) бөлу арқылы өңдеу; мұнайды терең өңдеу [1,2].

Жаңа кластердің дамуы және өндіріс туралы шешім төрт маңызды факторларға тәуелді және әрқайсысы бойынша жоспарлау шегінде қабылдануы қажет:

- өңірде шикізатқа қолжетімдік және өңдеуші кәсіпорындарды қажетті шикізатпен сенімді қамтамасыз ететін көлік инфрақұрылымының болуы;
- ішкі нарықты дамыту деңгейі, экспорт және халықаралық нарықта бәсекелестіктің мүмкіндігі;
- технологиялық мәселелердің шешілу мүмкіндігі;

- бәсекеге қабілетті болған жағдайда қажетті қаржыландыруды алу, бірақ жоба нақты талаптарға сәйкес болуы шарт (мысалы, сала дамуының базалық қағидасы және талап етілетін инвестицияның минималды деңгейі).

Қазіргі уақытта бәсекеге қабілеттілікті арттырушы маңызды фактор – ғылыми зерттеулер және солардың негізінде жаңа технология құру және жаңа ұйымдастыру-басқару шешімдерін жүзеге асыру. Онда технологиялар трансфері, біріккен ҒЗҰКЖ жүргізу және инновациялық, тұтынушылық қасиеті мен сипаты жақсартылған бәсекеге қабілетті өнімді енгізуді жүзеге асыруға қол жеткізіледі. ЕЭО қатысушы мемлекеттерде технопарктердің дамуы салалық өнеркәсіпті дамытудың ажырамас бөлігі. Біздің пікірімізше технопарктердің дамуы үшін тек нормативтік құжаттар мен қаржыландыру

механизмін әзірлеу ғана емес, халықаралық конгресс, форум, тәжірибе және ақпаратпен алмасу үшін алаңдарды ұйымдастыру қажет [3].

Мұнай-химия, соның ішінде полимер өнімдері өндірісі бойынша компания дамуының бастапқы сатысында операциялық шығындарды қысқартып және ынталандыру үшін зертхана және кеңсеге арналған алаңдарды жеңілдікпен беру қажет.

Қорытынды

Зерттеу барысында анықтағанмыздай ҚР-дағы мұнай-химия өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру мәселесі тек республикалық деңгейде шешілуі мүмкін емес. Мұнай-химия өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру елден тыс та іскерлендірілуі қажет.

Осыны ескере отырып, авторлық тұжырымдамалар келесідей дәлелдемелерге саяды:

- 1) Мұнай-химия өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін ЕЭО шеңберінде жетілдіру;
- 2) Мұнай-химия өнімдерінің басты тұтынушысы және экспортері Қытай Халық Республикасымен бірлесіп жетілдіру.

Бәсекеге қабілеттілікті ЕЭО шеңберінде жетілдіру үшін көптеген аргументтер бар.

Біріншіден, Еуразиялық Экономикалық Одақ қатысушы елдердің экономикасын нығайту үшін және қалпына келтіру және олардың әлемдік нарықта бәсекеге қабілеттілігін артыру үшін құрылды [4].

Екіншіден, Еуропалық экономикалық одақ туралы 29 мамыр 2014 жылғы Келісімнің 84 бабына сәйкес бірлестікке қатысушылар кезең-кезеңімен мұнай және мұнай өнімдерінің ортақ нарығын қалыптастырады, тұжырымдамасын және қалыптастыру бағдарламасын (бекіту – 1 қаңтар 2018 ж. дейін, бағдарлама шараларының іске асырылу уақыты 2024 жылдың 1 қаңтарына дейін) дайындайды [5].

Үшіншіден, Одақтың ортақ мұнай және мұнай өнімдерінің жалпы нарығы – мұнай және мұнай өнімдерін өндіру, тасымалдау,

жеткізу, өңдеу және өткізу саласында қатысушы мемлекеттердің шаруашылық субъектілерінің сауда және экономикалық қарым-қатынасының жиынтығымен түсіндіріледі. Мұнай өнімдері нарығында ЕЭО қатысушы жеке елдердің ролі айтарлықтай өзгешеленеді. Нақты кезеңде өзара саудада негізгі жеткізілімдер Ресейден Қазақстанға, Беларусиядан Ресейге өтеді.

Табиғи ресурстарға ие емес, ЕЭО мүше елдер шикізатты (мұнай және мұнай өнімдерін) ішкі пайдалану үшін әлемдік бағадан төмен бағамен, экспорттық баж салығынсыз сатып алуға мүмкіндік алады. Ресей ЕЭО-ға кіретін мемлекеттердің экономикасын субсидиялайды. Қазақстанға трансферт үлесі оның ЖІӨ-дегі үлесі бойынша 0,01 %-ды құрайды. Төмен деңгейі Қазақстанға қатысты, себебі Қазақстан мұнай және газдың әлемдік қорының 1,8 %-ына ие және мұнайды нетто-экспорттаушы болып табылады [6,7].

ЕЭО-ға қатысушы-мемлекеттердің мұнай-химия кешені әлеуетін сипаттайтын жиынтық көрсеткіштегі үлесін бағаласақ, мынадай ерекшеліктерді көреміз.

- Ресей мемлекеті Қазақстан және Беларусь өндірушілері үшін негізгі өткізу нарығының бірі болып қала береді, сонымен бірге отын-энергетикалық ресурстардың елеулі бөлігі көрші мемлекеттерге экспортталады, шикізаттық экспортқа тәуелділік байқалады. Ресей энергоресурстар нарығында жетекші рөлді атқарады, әлемде газ экспорты бойынша бірінші орында және мұнай бойынша Сауд Аравиядан кейінгі екінші орын (12,4 % үлесте). Болжам бойынша 2035 жылы Ресейде энергоресурстар өндіру көлемі 525 млн тонна мұнай және 885 млрд текше метр газға артады [8].

- Беларусь дәстүрлі түрде экспорт нарығының басты мемлекеті Ресейге бағытталған, мұнай мен газға келсек, меншікті ресурстар жеткіліксіз. Қазіргі уақытта Беларуссия өз аймағында 1,65 млн. тонна мұнайды өндіреді, 4 млн. тонна мұнайды Әзірбайжаннан алады және 22 млн. тоннадан астам мұнай Ресейден әкелінеді.

Көмірсутек шикізаты ел ішінде екі мұнай өңдеу заводтарында өңделеді: Новополюцкідегі «Нафтан» ААҚ және «Мозыр мұнай өңдеу зауыты» ААҚ. «Нафтан» ААҚ-ны қайта құру және жаңғыртуға сәйкес мұнайды жылына 12 млн. тоннаға дейін бастапқы өңдеу; 6–8 % пайызға дейін жағылатын мазуттың шығуын төмендету; Еуропалық Одақ елдерінің әрекеттегі және келешектегі талаптарына сәйкес өнім сапасын қамтамасыз ету; инфрақұрылымды дамыту; кәсіпорындарды энергиямен қамтамасыз етуді жақсарту және энергияны пайдалануды төмендету бойынша шараларға негізделген бірнеше жобалар іске асырылуда [9,10].

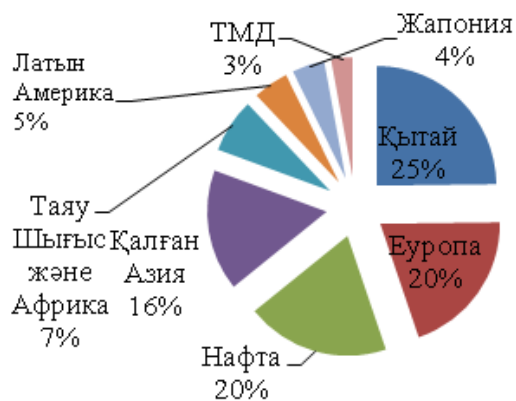
Армениядағы энергоресурстар өндіру ұлттық қажеттіліктің шамамен 1/3 қамтамасыз ететін атом және гидроэлектростанциясынан көрінеді. Отын көмірсутек ресурстары Арменияда өндірілмейді, оларды тұтыну импорт есебінен қамтамасыз етіледі. Меншікті энергоресурстардың жетіспеушілігі және елдегі әрекеттегі АЭС және ГЭС электроэнергия өндірісінің төмен көлемі Арменияның Ресей және басқа да елдерден энергия тасымалдауының жоғары тәуелділігіне әкеліп отыр. Газдың көп бөлігі елге Грузия арқылы Ресейден әкелінеді, қалғаны Ираннан импортталады [11]. Армения экономикасы үшін ЕЭО шеңберінде Ресеймен ынтымақтастықта болу оңтайлы бетбұрыс әкелді. 2015 жылы ЕЭО мүшелік елге шамамен 1 млрд. АҚШ долл. үнемдеуге мүмкіндік берді. Біріншіден, Ресей табиғи газды жеткізуге Арменияға 30 пайыздық жеңілдік берді. Екіншіден, егер Армения ЕЭО мүше болмаса Ресейден Арменияға 2,2 ден 1,5 млрд. АҚШ долл. дейін трансферттердің төмендеуі екі есеге дейін қысқарар еді. ЕЭО мүше болу Армения азаматтарына ресми және тең жағдайда Ресей, Беларусь, Қазақстан және Қырғызстан мемлекеттерінде жұмыс жасауға мүмкіндік берді. Айта кету керек, Арменияның экспорт көлемінің 90 %-ы Ресейдің үлесінде.

Қырғыз Республикасының энергоресурстар өндірісі құрылымында гидроэнергия және көмір өндіру үстем болып отыр. Бастапқы

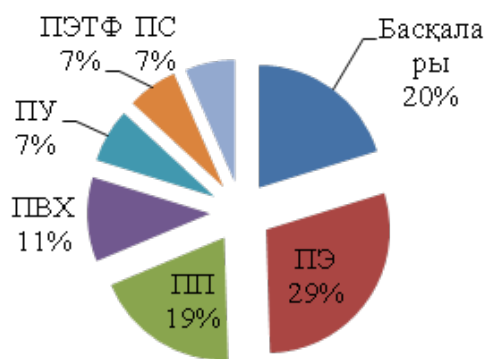
энергоресурстарды пайдалану құрылымында мұнай өнімдері, гидроэнергия және көмір өндіру басым. Республика бастапқы энергия ресурстарының нетто импортері болып табылады, сонымен қатар, меншікті өндіріс есебінен тұтынудың шамамен 40%-ы қамтамасыз етіледі, қалғаны импорттың үлесінде. Газ өндіру алты кен орнында жүзеге асырылады, олардың ішінде неғұрлым ірісі Шығыс Майлысу-4. Газды тұтынудың шамамен 97%-ы импорт есебінен, яғни Өзбекстанмен қамтамасыз етіледі.

Эксперттердің бағалауы бойынша Қырғызстандағы мұнай қоры 500 миллионнан миллиард тоннаға дейін болжанады. Бірақ дәлелденген мұнай қоры 15 млн. тоннаны ғана құрайды. Негізгі кен орындары мұнайлы-газды Ферғана ауданында орналасқан [12,13]. Қырғызстанда жылына 75–100 мың. тонна мұнай өндіріледі. Траншекаралық жеткізілім көлемі көп емес және ол темір жол көлігімен іске асырылады. Қырғыз Республикасынан мұнай өнімдерінің экспорттық көлемі азғантай. Көлік құралдары бензинінің экспорттық жеткізілімі Ауғанстан және Тәжікстанға, дизелдік отын – Ауғанстан және Өзбекстанға жеткізіледі. Мазут экспортының негізгі бағыты – Қытай. Әуе керосинінің экспорт құрылымы жоғары жылдарлық өзгерісімен сипатталады, негізгі жеткізілім бағыты – Ресей, Біріккен Араб Әміраты, Түркия, Қытай және Ауғанстан [14].

Республикада мұнай өнімдеріне сұраныс толығымен импорт есебінен жабылып отыр (Ресей басымырақ). Бірігудің қағидалық жаңа деңгейі жақын келешекте сапалы үйлестірілімді өнеркәсіп саясатына өтуді іске асыруға мүмкіндік береді. Бұл ЕЭО қатысушы мемлекеттері арасында полимер өндірісінен байқалады. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, полимер өндірісі саласы және полимер тауарлары аса қарқынды даму үстінде, ал саладағы тұтынушылар саны бойынша ол өнеркәсіп өндірісінің барлық саласын қамтып отыр. (Мұнай-химия саласындағы бір жұмыс орны тағы да төрт жарым жұмыс орнын құрады және мұнай-химия саласындағы жалпы ішкі өнімнің 1 тенгесі, экономикадағы

Сурет 3 – Полимердің әлемдік өндірісі

Сурет 4 – Полимердің әлемдік өндірісінің құрылымы

Ескерту - [15,16] деректері негізінде авторлар құрастырған

ЖІӨ 2 тенгенің қосымша құралын құрайды). Полимерден түскен қосымша 100 евро ЖІӨ 250 евроға дейін әкеледі, 1 жұмыс орны 3 жұмыс орнына дейін өседі.

ЕЭО мемлекеттерінің полимерді өндіру және тұтынуына келер болсақ, саланың дамуының қазіргі негізгі мәселесі бастапқы шикізатты алу бойынша өндірістік қуаттылықтың жетіспеуі болып отыр. Сұраныс артып жатыр, оның орнын полимер

және полимер өнімдерінің импорты басып отыр. Бұл жағдай этилен пиролизі бойынша қуаттылықтың жетіспеушілігінен болып отыр. Пропандық фракциялар негізінен полипропилен өндірісінде қолданылады, бұл өнімге деген сұраныс жылына 9% артып отыр. ЕЭО мүше мемлекеттерінде пиролиз дамуының деңгейі нақты уақытта төмендеу. Қуаттылықты арттыру әрекеттегі пиролиз қондырғысын жаңғырту есебінен болып отыр.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Мадиярова Д.М. К вопросу о развитии нефтехимического кластера в Республике Казахстан // Вестник КазНУ. Серия экономическая. – 2010. - № 2. - С. 89-92.
- 2 Егоров О.И., Чигаркина О.А. Обоснование путей формирования и эффективного функционирования нефтехимических кластеров в Республике Казахстан. - Алматы: ИЭ КН МОН РК, 2013. – 4 с.
- 3 Байжолова Р.А., Егембердиева С. М., Кадырбергенова А. К. «Развитие технопарков в инновационной системе Казахстана» Ученые записки Крымского инженерно-педагогического университета. – 2017. – Т. 55. - № 1. – С. 12-19.
- 4 ЕАЭС. [Электронный ресурс] - URL: // <http://www.eaeunion.org/about-info> (дата обращения: 15.11.2019)
- 5 Гордеев А.В. Последствия Российского налогового маневра в условиях интеграции рынка нефти и нефтепродуктов государств-членов Евразийского экономического союз // Финансовая аналитика: проблемы и решения. – 2019. - № 11. – С. 53–64.
- 6 Расчеты Института экономической политики им. Е.Т. Гайдара. – 2018 г. [Электронный ресурс] - URL: <https://www.iep.ru/ru/> (дата обращения: 15.11.2019)
- 7 Аналитический обзор Евразийской экономической комиссии «Об основных социально-экономических показателях государств – членов Евразийского экономического союза за январь-декабрь 2019 года». [Электронный ресурс] - URL: http://eec.eaeunion.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/econstat/Documents/Indicators 201812.pdf (дата обращения: 11.03.2019)

8 Энергетическая стратегия России на период до 2030 года. [Электронный ресурс] - URL: <http://www.scrf.gov.ru/documents/15/122.html> (дата обращения: 16.11.2016).

9 «Нафтан» завершает крупный инвестпроект по реконструкции установки первичной переработки нефти // Белорусское телеграфное агентство «Новости Беларуси», Новости компаний. [Электронный ресурс] - URL: www.belta.by/.../naftan-zavershaet-krupnyj-investproekt-po-rekonstruktsii-ustanovki (дата обращения: 13.10.2016)

10 В 2016 году Мозырский НПЗ ввел в эксплуатацию три крупных технологических объекта // Интернет-портал Сообщества ТЭК. Новости отрасли ТЭК. [Электронный ресурс] - URL: www.energyland.info/analytic-show-149103. (дата обращения: 03.08.2016)

11 Хворова Е.В., Черкасова Е.И., Шайхутдинова Ф.Н., Салахов И.И. Состояние и перспективы развития нефтегазохимического комплекса государств Евразийского Экономического Союза // Вестник ВГУ-ИТ. - 2016. - № 4. - С. 466–475// doi:10.20914/2310-1202-2016-4-466-475.

12 Кто добывает нефть в Кыргызстане. KLOOP.KG. [Электронный ресурс] – URL: <https://kloop.kg/blog/2016/02/04/kto-dobyvaet-neft-v-kyrgyzstane/> (дата обращения: 04.02.2016)

13 Состояние и перспективы развития магистрального трубопроводного транспорта в государствах-участниках СНГ. По информационно-аналитическим материалам МЭА, РЭА, статья, Независимая Газета от 12.02.2013 года. – Москва, 2013//www.e-cis.info/foto/pages/23887.doc. [Электронный ресурс] – URL: www.azerbaijans.com. (дата обращения: 04.02.2016)

14 Нефтяная промышленность Киргизии. Сайт Центрального диспетчерского управления топливно-энергетического комплекса. [Электронный ресурс] – URL: <http://www.cdu.ru/articles/detail.php?ID=309594> (дата обращения: 15.11.2016).

15 Волкова А.В. Рынок крупнотоннажных полимеров. Полиэтилен. - Национальный исследовательский университет, Высшая школа экономики, 2020. – Т. 1. – 16-21 с.

16 Информация о результатах анализа состояния и развития отрасли производства полимерной продукции государств-членов Евразийского экономического союза. –Москва: Евразийская экономическая комиссия, 2019. - 5-8 с.

А.К. Кадырбергенова, Л.Б. Избасарова, Г.М. Жантөлеуова

Атырауский университет нефти и газа им.С.Утебаева, Атырау, Казахстан

Обеспечение конкурентоспособности отечественной нефтехимической продукции

Аннотация. Основа конкурентоспособности передовой страны на мировом и внутреннем рынках - это возможность эффективно реализовать все конкурентные преимущества отрасли, производства, промышленной продукции, избавившись от зависимости от ее направленности на сырьевой сектор. Основой конкурентоспособности также являются реализация имеющегося ресурсного потенциала Казахстана и развитие нефтехимической отрасли за счет благоприятной рыночной конъюнктуры, достижение качественно нового пути развития, увеличение возможностей выхода на мировые рынки.

Опорой для укрепления достигнутых Казахстаном положительных результатов и дальнейшего экономического развития должны стать и кластерные структуры, обеспечивающие конкурентоспособность развитых государств.

Диалектический характер взаимодействия конкуренции и инноваций определяет необходимость и важность изучения инновационных составляющих конкурентоспособности. Повышение конкурентоспособности нефтехимической продукции должно быть предпринято и за пределами страны. В этом контексте можно рассмотреть возможность повышения национальной, региональной конкурентоспособности через организацию межотраслевого нефтехимического кластера в государствах-членах в рамках ЕАЭС.

Ключевые слова: нефтехимия, кластер, технопарки, Европейский экономический союз, производство полимеров.

A. Kadyrbergenova, L. Izbassarova, G. Zhanteleuova
S. Utebayev Atyrau University of oil and gas, Atyrau, Kazakhstan

Ensuring the competitiveness of domestic petrochemical products of economy in Kazakhstan

Abstract. The basis for the competitiveness of an advanced country in the world and domestic markets is the ability to effectively implement all the competitive advantages of the industry, production, and industrial products, getting rid of dependence on its focus on the raw materials sector. The basis of competitiveness is also the implementation of the existing resource potential of Kazakhstan and the development of the petrochemical industry due to favorable market conditions, achieving a qualitatively new path of development, increasing access to world markets.

Cluster structures that ensure the competitiveness of developed countries should also become support for strengthening the positive results achieved by Kazakhstan and further economic development.

The dialectical nature of the interaction between competition and innovation determines the need and importance of studying the innovative components of competitiveness. Increasing the competitiveness of petrochemical products should also be undertaken outside the country. In this context, it is possible to consider the possibility of increasing national and regional competitiveness through the organization of an intersectoral petrochemical cluster in the member States within the framework of the EAEU.

Keywords: petrochemicals, cluster, technology parks, the European Economic Union, the production of polymers.

References

- 1 Madiyarova D.M. K voprosu o razvitiі neftekhimicheskogo klastera v Respublike Kazahstan, Vestnik KazNU. Seriya ekonomicheskaya [On the issue of the development of the petrochemical cluster in the Republic of Kazakhstan, Bulletin of KazNU. Economic series], 2, 89-92 (2010). [in Russian]
- 2 Egorov O.I., CHigarkina O.A. Obosnovanie putej formirovaniya i effektivnogo funkcionirovaniya neftekhimicheskikh klasterov v Respublike Kazahstan [Substantiation of the ways of formation and effective functioning of petrochemical clusters in the Republic of Kazakhstan] (Almaty: IE KN MON RK, 2013, 4 p.). [in Russian]
- 3 Bajzholova R.A., Egemberdieva S. M., Kadyrbergenova A. K. «Razvitie tekhnoparkov v innovacionnoj sisteme Kazahstana» Uchenye zapiski Krymskogo inzhenerno-pedagogicheskogo universiteta [«Development of technoparks in the innovation system of Kazakhstan» Scientific notes of the Crimean Engineering and Pedagogical University], 1(55), 12-19 (2017). [in Russian]
- 4 EAEU. [Electronic resource] - Available at: <http://www.eaeunion.org/about-info> (Accessed: 15.11.2019)
- 5 Gordeev A.V. Posledstviya Rossijskogo nalogovogo manevra v usloviyah integracii rynka nefti i nefteproduktov gosudarstv-chlenov Evrazijskogo ekonomicheskogo soyuz, Finansovaya analitika: problemy i resheniya [Consequences of the Russian tax maneuver in the context of the integration of the oil and oil products market of the member states of the Eurasian Economic Union, Financial analytics: problems and solutions]. – - № 11, 53–64 (2019). [in Russian]
- 6 Raschety Instituta ekonomicheskoy politiki im. E.T. Gajdara. – 2018 g. [Calculations of the Institute for Economic Policy named after E.T. Gaidar. - 2018] [Electronic resource] - Available at: <https://www.iep.ru/ru/> (Accessed: 15.11.2019)
- 7 Analiticheskij obzor Evrazijskoj ekonomicheskoy komissii «Ob osnovnyh social'no-ekonomicheskikh pokazatelyah gosudarstv – chlenov Evrazijskogo ekonomicheskogo soyuza za yanvar'-dekabr' 2019 goda» [Analytical review of the Eurasian Economic Commission «On the main socio-economic indicators of the member states of the Eurasian Economic Union for January-December 2019»]. [Electronic resource] - Available at: [http://eec.eaeunion.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/econstat/ Documents/Indicators_201812.pdf](http://eec.eaeunion.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/econstat/Documents/Indicators_201812.pdf) (Accessed: 11.03.2019)
- 8 Energeticheskaya strategiya Rossii na period do 2030 goda [Energy strategy of Russia for the period up to 2030]. [Electronic resource] - Available at: <http://www.scrf.gov.ru/documents / 15/122.html> (Accessed: 16.11.2016).

9 Naftan» zavershaet krupnyj investproekt po rekonstrukcii ustanovki pervichnoj pererabotki nefi. Belorusskoe telegrafnoe agentstvo «Novosti Belarusi», Novosti kompanij [Naftan «is completing a large investment project for the reconstruction of a primary oil refining unit, Belarusian Telegraph Agency» News of Belarus «, Company News]. [Electronic resource] - Available at: www.belta.by/.../naftan-zavershaet-krupnyj-investproekt-po-rekonstruktsii-ustanovki (Accessed: 13.10.2016)

10 V 2016 godu Mozyrskij NPZ vvel v ekspluatatsiyu tri krupnyh tekhnologicheskikh ob»ekta, Internet-portal Soobshchestva TEK. Novosti otrasli TEK [In 2016, the Mozyr Oil Refinery put into operation three large technological facilities, Internet portal of the Fuel and Energy Complex Community. Fuel and energy industry news]. [Electronic resource] - Available at: www.energyland.info/analitic-show-149103. (Accessed: 03.08.2016)

11 Hovorova E.V., CHerkasova E.I., SHajhutdinova F.N., Salahov I.I. Sostoyanie i perspektivy razvitiya neftegazohimicheskogo kompleksa gosudarstv Evrazijskogo Ekonomicheskogo Soyuz, Vestnik VGUI [State and development prospects of the petrochemical complex of the states of the Eurasian Economic Union, Vestnik VSUIT], 4, 466–475 (2016). [in Russian]

12 Kto dobyvaet nefť v Kyrgyzstane. KLOOP.KG [Who extracts oil in Kyrgyzstan. KLOOP.KG]. [Electronic resource] - Available at: <https://kloop.kg/blog/2016/02/04/kto-dobyvaet-neft-v-kyrgyzstane/> (Accessed: 04.02.2016)

13 Sostoyanie i perspektivy razvitiya magistral'nogo truboprovodnogo transporta v gosudarstvakh uchastnikah SNG. Po informacionno-analiticheskim materialam MEA, REA, stat'ya, Nezavisimaya Gazeta ot 12.02.2013 goda. – Moskva, 2013//www.e-cis.info/foto/pages/23887.doc [State and prospects for the development of trunk pipeline transport in the CIS member states. Based on information and analytical materials of the IEA, REA, article, Nezavisimaya Gazeta dated 02.12.2013. - Moscow, 2013 // www.e-cis.info/foto/pages/23887.doc]. [Electronic resource] - Available at: www.azerbaijans.com. (Accessed: 04.02.2016)

14 Neftyanaya promyshlennost' Kirgizii. Sajt Central'nogo dispetcherskogo upravleniya toplivno-energeticheskogo kompleksa [Oil industry of Kyrgyzstan. Website of the Central Dispatching Office of the Fuel and Energy Complex]. [Electronic resource] - Available at: <http://www.cdu.ru/articles/detail.php?ID=309594> (Accessed: 15.11.2016).

15 Volkova A.V. Rynok krupnotonnazhnyh polimerov. Polietilen. - Nacional'nyj issledovatel'skij universitet, Vysshaya shkola ekonomiki [Large-scale polymers market. Polyethylene. - National Research University, Higher School of Economics], 1, 16-21 (2020). [in Russian]

16 Informaciya o rezul'tatah analiza sostoyaniya i razvitiya otrasli proizvodstva polimernoj produkcii gosudarstv-chlenov Evrazijskogo ekonomicheskogo soyuza [Information on the results of the analysis of the state and development of the polymer production industry of the member states of the Eurasian Economic Union] (Moskva: Evrazijskaya ekonomicheskaya komissiya, 2019, 5-8 p.). [in Russian]

Авторлар туралы мәлімет:

Кадырбергенова А.К. – негізгі автор, доктор PhD, С. Өтебаев атындағы Атырау мұнай және газ университетінің «Бизнес мектеп» факультетінің доценті, Атырау, Қазақстан

Избасарова Л.Б. – э.ғ.к., С. Өтебаев атындағы Атырау мұнай және газ университетінің «Бизнес мектеп» факультетінің доценті, Атырау, Қазақстан

Жантелеуова Г.М. – экономика ғылымдарының магистрі, С. Өтебаев атындағы Атырау мұнай және газ университетінің «Бизнес мектеп» факультетінің аға-оқытушысы, Атырау, Қазақстан

Kadyrbergenova A. – **The main author**, PhD, associate professor of the faculty «Business School» of the Atyrau University of oil and gas named after S. Utebayev, Atyrau, Kazakhstan

Izbassarova L. – candidate of economic sciences, associate professor of the faculty «Business School» of the Atyrau University of oil and gas named after S. Utebayev, Atyrau, Kazakhstan

Zhanteleuova G. – Master of Economic Sciences, Senior Lecturer in «Business School» Department at Atyrau University of oil and gas named after S. Utebayev, Atyrau, Kazakhstan